

ROCZNIK TOMISTYCZNY
12 (2023) 2

700 ROCZNICA KANONIZACJI
ŚW. TOMASZA Z AKWINU

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 2

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 2

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Michał Zembrzusi, Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Arkady Rzegocki, Jerzy Nitychoruk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam

RECENZENCI / REVIEWERS

Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Piotr Roszak, Marek Prokop, Mikołaj Krasnodębski, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Ignacy Dec, Paul J. Cornish, Imelda Chłodna-Błach, Marcin Bukała, Henryk Anzulewicz

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Joanna Pyłat, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Małgorzata Biegańska-Bartosiak

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2023

ISSN 2300-1976

Unikalny numer identyfikacyjny – 493506

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów POLSKA

www.roczniktomistyczny.pl

e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

Partner Fundacja PZU

FUNDACJA

Druk i oprawa: Sowa Sp. z o.o., ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno
www.sowadruk.pl

Spis treści

Od Redakcji (Artur Andrzejuk).....	9
------------------------------------	---

Recenzowanie w nauce

Z Antonim B. Stępnem rozmawia Artur Andrzejuk.....	11
--	----

Rozprawy i artykuły

Artur Andrzejuk

Dowodzenie istnienia Boga w metafizyce Tomasza z Akwinu. Problem „drogi z przyczynowości sprawczej” (<i>ex causa efficientis</i>).....	19
--	----

Tomasz Pawlikowski

Czy św. Tomasz z Akwinu korzystał z <i>De veritate</i> Roberta Grosseteste’a? Punkty styczne w nauczaniu o prawdzie obu myślicieli	33
--	----

Michał Zembrzuski

Metafizyka substancji duchowych w <i>Quaestiones de spiritualibus creaturis</i>	55
---	----

Henryk Majkrzak

Cuda Jezusa Chrystusa w objaśnieniu św. Tomasza z Akwinu.....	75
---	----

Artur Andrzejuk

Antropologia filozoficzna w teologii św. Tomasza z Akwinu.....	87
--	----

Magdalena Płotka

Tomasz z Akwinu o gniewie i jego moralnym uzasadnieniu w <i>S. th.</i> I-II, q. 46-48 i II-II, q. 158	103
---	-----

Izabella Andrzejuk

Problematyka kontemplacji w tekstach Tomasza z Akwinu. Wybrane zagadnienia.....	115
---	-----

Małgorzata Łuszczczyńska

<i>Ius et lex</i> , czyli rozważania świętego Tomasza z Akwinu nad prawem.....	129
--	-----

Bartosz Zalewski

Podmiot legitymowany do tworzenia prawa według św. Tomasza z Akwinu. Próba egzegezy <i>Summy teologii</i> I-II, q. 90, a. 3	149
---	-----

Adam Machowski

Aktualność filozofii politycznej Akwinaty. Ostrzeżenia epistemologiczne z XIII wieku	163
--	-----

Bartosz Adamski

Gdyby miłość była konieczna. Kilka uwag o konieczności miłości i wolności Boga w dziele stworzenia według św. Tomasza z Akwinu	181
--	-----

Przemysław Artemiuk

Dlaczego teolog fundamentalny powinien czytać św. Tomasza z Akwinu?.....	191
--	-----

Jacek Banaś

Św. Tomasz z Akwinu o znaczeniu prawdy i mądrości oraz roli nauczyciela w zdobywaniu wiedzy, czyli co ważnego może wnieść filozof średniowieczny do współczesnej edukacji.....	215
--	-----

Bożena Listkowska	
Miłość niemożliwa? Analiza ujęć relacji człowiek-zwierzę w filozofii św. Tomasza z Akwinu i tomizmie konsekwentnym Mieczysława Gogacza	227
Martyna Kozakiewicz	
Czy Joseph Ratzinger zajmował się teologią Akwinaty?	247
Dawid Lipski	
Why Human Being is a Composite of a Plurality of Forms? – John Pecham’s Arguments	261
Valentine Aghoghophia Ovie	
Aquinas on the Fullness of the Grace of Mary	271

Edycje i tłumaczenia

Bartłomiej Uzar, Konstanty Milancej, Jan Siwierski	
Matteo Liberatore i jego metafizyka. Wstęp do tłumaczenia	285
Matteo Liberatore	
Metaphysica generalis seu ontologia / Metafizyka ogólna albo ontologia	291

Sprawozdania i recenzje

Dominika Rejewska	
Sprawozdanie. Sympozjum tomistyczne w 700-lecie kanonizacji św. Tomasza z Akwinu	331
Michał Zembrzusi	
Tomizm na XII Polskim Zjeździe Filozoficznym w Łodzi	343
Katarzyna Werkowicz	
Tożsamość lidera i jego etyczna formacja. Recenzja: Piotr Paweł Orłowski, <i>Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)</i>, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022	347
Artur Andrzejuk	
Wśród ksiązek o Tomaszu z Akwinu. Recenzja: Eleonore Stump, <i>Akwinata</i>, tłum. Piotr Lichacz, Poznań-Warszawa 2022 (oryginał: Eleonore Stump, <i>Aquinas</i>, London and New York 2003).	367
Ewa A. Pichola	
Realizacja zadań edukacyjnych i wychowawczych przez nauczyciela filozofii w szkole średniej. Recenzja książki Agnieszki Gondek <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i>, Warszawa 2021, s. 254	387
Nota o Autorach	395

Table of Contents

Editorial (Artur Andrzejuk)	9
Peer review in science	
Artur Andrzejuk's Interview with Antoni B. Stępień	11

Dissertations and articles

Artur Andrzejuk	
Proof for the Existence of God in Metaphysics of Thomas Aquinas. Problem of "the efficient cause" (<i>ex causa efficientis</i>).....	19
Tomasz Pawlikowski	
Does St. Thomas Aquinas Used Robert Grosseteste's <i>De veritate</i> ? Common Elements in Their Teaching About the Truth.....	33
Michał Zembrzuski	
The Metaphysics of the Spiritual Substances in <i>Quaestiones de spiritualibus creaturis</i>	55
Henryk Majkrzak	
Miracoli di Gesu Cristo secondo san Tommaso d'Aquino	75
Artur Andrzejuk	
Philosophical Anthropology in Theology of St. Thomas Aquinas.....	87
Magdalena Płotka	
Thomas Aquinas on Anger and its Moral Justification (<i>S. th</i> I-II, q. 46-48 and II-II, q. 158)	103
Izabella Andrzejuk	
Problem of Contemplation in the Texts of Thomas Aquinas. Chosen Aspects	115
Małgorzata Łuszczczyńska	
<i>Ius et lex</i> , or the Thoughts of Saint Thomas Aquinas on Law.....	129
Bartosz Zalewski	
A Legislator According to St. Thomas Aquinas. An Attempt at Exegesis of <i>Summa theologiae</i> I-II, q. 90, a.3	149
Adam Machowski	
The actuality of Aquinas' Political Philosophy. Epistemological Warnings from the Thirteenth Century	163
Bartosz Adamski	
If Love was Necessary. A Few Words on the Necessity of Love and the Freedom of God in the Act of Creation in St. Thomas Aquinas	181
Przemysław Artemiuk	
Why a fundamental Theologian Should Read St. Thomas Aquinas?.....	191
Jacek Banas	
St. Thomas Aquinas on the Importance of Truth and Wisdom and the Role of a Teacher in Acquiring Knowledge, or what the Medieval Philosopher Can Bring to Modern Education.....	215

Bożena Listkowska	
Impossible love? Analysis of the Human-Animal Relationship in the Philosophy of St. Thomas Aquinas and Consequential Thomism of Mieczysław Gogacz	227
Martyna Kozakiewicz	
Was Joseph Ratzinger Involved in the Study of Aquinas' Theology?.....	247
Dawid Lipski	
Why Human Being is a Composite of a Plurality of Forms? – John Pecham's Arguments.....	261
Valentine Aghoghophia Ovie	
Aquinas on the Fullness of the Grace of Mary.....	271

Editions and Translations

Bartłomiej Uzar, Konstanty Milancej, Jan Siwierski	
Matteo Liberatore and his metaphysics. Introduction to translation	285
Matteo Liberatore	
Metaphysica generalis seu ontologia / General Metaphysics or Ontology.....	291

Reports and Reviews

Dominika Rejewska	
Report. Thomistic Symposium on the 700th Anniversary of the Canonization of St. Thomas Aquinas	331
Michał Zembruski	
Thomism at the 12th Polish Philosophical Congress in Łódź	343
Katarzyna Werkowicz	
Leader's Identity and Ethical Formation. Review: Piotr Paweł Orłowski, <i>Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)</i> , Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022	347
Artur Andrzejuk	
Among the Books On Thomas Aquinas. Review: Eleonore Stump, <i>Akwinata</i> , transl. Piotr Lichacz, Poznań-Warszawa 2022 (oryginal: Eleonore Stump, <i>Aquinas</i> , London and New York 2003).....	367
Ewa A. Pichola	
Implementation of Educational and Pedagogical Tasks by a Philosophy Teacher in High School. The Review of the Book by Agnieszka Gondek <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i> , Warszawa 2021, s. 254	387
Note about authors.....	395

Sprawozdanie z Sympozjum Tomistycznego w 700-lecie kanonizacji św. Tomasza z Akwinu (26-27 czerwca 2023)

W dniach 26-27 czerwca 2023 r. na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie odbyło się Sympozjum Tomistyczne z okazji 700-lecia kanonizacji świętego Tomasza z Akwinu. Organizatorem Sympozjum była Katedra Historii Filozofii UKSW oraz Naukowe Towarzystwo Tomistyczne. W trakcie tej dwudniowej konferencji wygłoszone zostały referaty poświęcone myśli oraz dziełom Akwinaty z zakresu filozofii, teologii oraz prawa.

Pierwsza sesja plenarna prowadzona przez dr hab. Michała Zembrzuskiego, została otwarta przez prof. Artura Andrzejuka, kierownika Katedry Historii Filozofii UKSW oraz przewodniczącego Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Profesor Andrzejuk zwrócił uwagę na okoliczności kano-

nizacji św. Tomasza z Akwinu, szczególnie podkreślając docenienie przez papieża Jana XXII nie tylko cnotliwości czynów Akwinaty, ale również jego doktryny.

Pierwszy wygłosił swój referat *Ad sensum: Akwinata wobec trudności tekstualnych w egzegezie biblijnej* ks. prof. Piotr Roszak z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W swoim wystąpieniu prof. Roszak zwrócił uwagę m.in. na tendencję hermeneutyczną Tomasza z Akwinu, przejawiającą się w uzgadnianiu interpretacji biblijnych, nie tyle ze względu na sens dosłowny fragmentu tekstu, ile sens wynikający z jego szerszego kontekstu. Prelegent podkreślił krytyczność wobec źródeł, jaką można zauważyć u Akwinaty, oraz odwoływanie się (przy napotkaniu trudności

tekstualnych) do tekstu hebrajskiego, jak również Septuaginty. Charakterystyczne przy rozwiązywaniu owych trudności było więc dla Tomasza wyjaśnianie sprzeczności, odwoływanie się do Ojców Kościoła, uwzględnianie kontekstu oraz charakteru języka, odnoszenie fragmentu do sensu całości tekstu, ale również, jak zaznaczył prelegent, umiejętne zatrzymywanie egzegezy, by nadmiernie nie zagłębiać się w szczegóły, pomijając przy tym sens odczytywanego tekstu.

Dr hab. prof. UMCS Małgorzata Łuszczynska oraz dr Paweł Lesiński z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie przedstawili referat *Dobro wspólne w refleksji św. Tomasza z Akwinu a społeczne związanie własności prywatnej w art. 14 ust. 2 niemieckiej ustawy zasadniczej*. Doktor hab. Łuszczynska przedstawiła Tomaszową koncepcję dobra wspólnego, wskazując na relację między dobrem wspólnym a realizowaniem indywidualnych celów jednostki. Odwołując się do koncepcji prawa naturalnego, zauważyła, że zasadniczo nie istnieje konflikt między dobrem wspólnym a dobrem jednostki. Jednostka, samodoskonaląc się, dąży do dobra wspólnego, zaś dobro wspólne z założenia ma być dobrem dla jednostek należących do danej społeczności. W drugiej części tego wystąpienia dr Lesiński wskazał na ponadczasowość koncepcji dobra wspólnego na przykładzie idei społecznego związania. Zwrócił uwagę na powiązanie w niemieckim porządku konstytucyjnym własności społecznej (dobra wspólnego) z własnością prywatną. „Własność zobowiązuje” (art. 14 ust. 2 ustawy zasadniczej RFN) oznacza bowiem, że korzystanie z wła-

sności powinno zarazem służyć dobru ogółu. Własność ma zarówno funkcje osobiste, jak i społeczne. Na gruncie niemieckiego prawa nie ma więc absolutnego prawa własności, a raczej jest ono ograniczone przez uwarunkowania społeczne, które muszą być przez właściciela respektowane.

Po przerwie swoje wystąpienie *Komentarz św. Tomasza do „Polityki” Arystotelesa. Wyzwania dla nauk o polityce* zaprezentował ks. prof. Janusz Węgrzeczki z UKSW. W swoim referacie przedstawił klasyczne ujęcie polityki jako najgodniejszej (ze względu na swój przedmiot) z nauk praktycznych, która wskazuje na sposób, w jaki można udoskonalić funkcjonowanie społeczne (aspekt praktyczny), ale również rozważa zasady, części, cechy i działanie państwa (aspekt teoretyczny). Prelegent zwrócił uwagę na różne od klasycznego współczesne ujęcia polityki, w których sprawy pozapolityczne stają się polityczne, nie ze względu na swoją genezę, lecz skutki. W dalszej części referat poświęcony był odróżnieniu trzech określeń człowieka: *animal politicum* (człowiek funkcjonujący w ramach polityki), *animal civile* (człowiek jako obywatel podlegający władzy), a także *animal sociale* (człowiek pozostający w relacjach społecznych) oraz relacji między cnotą moralną, cnotą obywatelską a ustrojem, w jakim funkcjonujemy.

Referat *Kultura: od Cyserona do Tomasza z Akwinu* wygłosił prof. Piotr Jaroszyński z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Zwrócił on uwagę na występującą współcześnie wieloznaczność pojęcia *kultury* oraz jego dewaluację i wynikające z niej za-

grożenia. W nawiązaniu do Cycerona wskazał na źródło tego pojęcia w języku łacińskim, które miałyby określać pracę rolnika. Kultura jest więc utożsamiana z zaszczepianiem cnót i eliminowaniem wad u człowieka i w takim jej ujęciu, widać według prelegenta, powiązanie między Cyceronom a Tomaszem, który później owe cnoty i wady dokładnie opisał. Bóg wychowuje człowieka przez kulturę, a więc przez właściwe jego pielęgnowanie i uszlachetnianie, które są przejawami boskiej miłości.

Po przerwie obiadowej nastąpił podział obrad na sekcje. Pierwszą sekcję, prowadzoną przez dr Izabellę Andrzejuk z Akademii Białskiej im. Jana Pawła II, otworzyło wystąpienie dr. Bartosza Zalewskiego z UMCS *Kto może stanowić prawa? Próba egzegezy S. th. I-IIae q. 90 a. 3*. Wskazał on, że przyczyna prawa jest bezpośrednio powiązana z jego celem i w tym kontekście należy ją rozpatrywać. Prelegent przedstawił kontrargumenty Tomasza skierowane wobec zarzutów, jakoby prawo mógł stanowić (1) każdy, (2) każdy byt, który prowadzi człowieka ku cnotcie (a więc każdy byt racjonalny) czy też (3) każdy byt pełniący władzę w państwie analogiczną do władzy ojca we wspólnocie domowej. Tomasz stwierdza bowiem, że prawo może stanowić jedynie podmiot rozumny lub grupa podmiotów rozumnych, mających na celu dobro wspólne, a więc sprawujących pieczę nad wspólnotą polityczną. Traktuje on więc kompetencje wynikające z zależności feudalnych jako niewystarczające do ustanawiania praw. Ostatnim zagadnieniem poruszonym w referacie była charakterystyka wspólnoty politycznej.

Kolejny referat *Aktualność filozofii politycznej Akwinaty* wygłosił ks. dr Adam Machowski z Akademii Jagiellońskiej w Toruniu. Zwrócił on uwagę na nacisk, jaki Tomasz kładł na realizm w poznaniu rzeczywistości. Działanie polityczne powinno być racjonalne, Tomasz oddziela bowiem objawienie od roztropności ludzkiej występującej w polityce. Ostatnim zagadnieniem poruszonym w referacie były sposoby, w jaki nieczystość (seksualna) zagraża debacie politycznej (skupia naszą uwagę na tematach mniej istotnych, jest przyczyną nierozważności i pochopności) oraz wpływ nieczystości na roztropność (uniemożliwia odróżnienie dobra od zła oraz dobranie właściwych środków do celu) i wolę (powoduje dążenie do niewłaściwego celu, a ostatecznie nienawiść do Boga oraz myślenie krótkotrwałe, bez uwzględnienia konsekwencji działań). Prelegent wskazał na wartość myśli Tomasza w obliczu współczesnej sytuacji politycznej.

Po przerwie głos zabrał dr Piotr Paweł Orłowski z UMK, który wygłosił referat *Dar rady i perswazja w aspekcie przywództwa według Tomasza z Akwinu*. Dar rady, jeden z siedmiu darów Ducha Świętego, jest według Tomasza, darem należącym do władzy poznawczej poznania praktycznego, który ukierunkowany jest na osiągnięcie prawdy w działaniu. Prelegent wskazał na powiązanie daru rady z cnotą roztropności, z którą współwystępuje i którą niejako dopełnia. Dar ten jest wyjątkowo ważny dla przywództwa, ponieważ ułatwia podejmowanie dobrych decyzji, uwzględniających dobro wspólne, a także dobro jednostek. Natomiast zdolność

perswazji umożliwia skuteczne komunikowanie tych decyzji i przekonywanie innych do ich realizacji za pomocą argumentacji. Dar rady oraz perswazja jako jego przedłużenie i akt wykonawczy stanowią arsenał potrzebny dobremu przywódcy.

Ostatnim w tej sekcji było wystąpienie ks. dr hab. Mariana Szymonika z Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Częstochowie *Filozofia jako nauka kontemplująca i wyjaśniająca byt – znaczenie tomizmu w wyjaśnianiu faktu religii*. W nawiązaniu do definicji religii przedstawionej przez Zofię J. Zdybicką wskazał na dwojakie wyjaśnienie religii: od strony podmiotu relacji (człowiek, jako istota religijna, pragnąca przewyciężyć towarzyszące jej doświadczenie kruchości życia) oraz od strony przedmiotu odniesienia w tej relacji (Bóg). Prelegent wskazał na znaczenie koncepcji stworzenia u Tomasza w celu odparcia zagrożeń wyjaśnienia faktu religii (pułapka refleksji i pułapka mitologizacji). Koncepcja ta pozwala nam uniknąć w poznawaniu świata takich błędów, jak stwierdzenie, że (1) rzeczywistość wyczerpuje się w rzeczach widzialnych, (2) byty stworzone mają boskie właściwości, (3) pomniejszenie mocy Bożej będącej w stworzeniach, a więc ograniczone rozumienie opatrności Bożej, (4) błędne pojmowanie miejsca człowieka w hierarchii rzeczy.

Drugą sekcję, prowadzoną przez mgr Natalię Herold z UKSW, rozpoczęło wystąpienie mgr. Jacka Banasia z Ministerstwa Edukacji i Nauki *Święty Tomasz z Akwinu o znaczeniu prawdy i mądrości oraz roli nauczyciela*. Prelegent

zwrócił uwagę na współczesne zjawiska w edukacji m.in. wzrost zainteresowania nowymi nurtami pedagogicznymi promującymi subiektywizm oraz relatywizm, a także dążenie do wiedzy jedynie ze względu na jej użyteczność, czyli uzyskanie zawodu. Prelegent wskazał, że myśl Tomasza stanowi ratunek dla współczesnej edukacji. Przez odniesienie do intelektu boskiego jako racji poznawalności świata Akwinata sprzeciwia się relatywizmowi i broni tezy o uporządkowaniu świata. Celem zdobywania wiedzy jest dążenie do mądrości. Poszukiwanie prawdy jest jednak skuteczne jedynie wtedy, gdy kieruje nim wykwalifikowany nauczyciel, a więc kiedy jest to proces nauczania, a nie odkrywania.

Następnie głos zabrał dr hab. prof. UKSW Michał Zembruski i przedstawił swój referat *Metafizyka substancji duchowych w „De spiritualibus creaturis”*. Zaprezentował on dylematy, z którymi mierzył się Tomasz w ramach tworzenia swojej angelologii, m.in. dotyczące tego, czy w substancjach duchowych występuje złożenie forma – materia i w jaki sposób substancje duchowe łączą się z ciałami. Prelegent wskazał na źródła angelologii Tomasza w filozofii Platona (substancje niezmiennie – idee, byty matematyczne) oraz Arystotelesa (substancje nieruchome jako przyczyny ruchu, choć Tomasz nie zgadza się z tym, aby substancje nieruchome miały być formami ciał). Kolejnym zagadnieniem podjętym w referacie było istnienie substancji duchowych, którego Tomasz dowodzi przez odniesienie do (neoplatońskiej) doskonałości i uporządkowania świata lub też do natury intelektu,

z której należałoby wnioskować o istnieniu innych intelektów.

Po krótkiej przerwie dr Bożena Listkowska z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy zaprezentowała referat *Miłość niemożliwa? Analiza ujęć relacji człowiek-zwierzę w filozofii św. Tomasza z Akwinu i tomizmie konsekwentnym*. Przedstawiła koncepcję miłości u Tomasza i zwróciła uwagę, że Tomasz uznaje zwierzęta za byty zdolne do przeżywania uczuć. Nie znaczy to jednak, że są one w stanie kochać w taki sam sposób jak ludzie, gdyż miłość, jak podkreśla prof. dr hab. Mieczysław Gogacz, jest relacją osobową. Prelegentka wskazała jednak na relację, w której człowiek odczuwałby określony rodzaj miłości, zwierzę zaś swego rodzaju przywiązanie. Przywiązanie jest to zareagowanie zmysłowej władzy dążeniowej, stan trwający w czasie, który dotyczy danego przedmiotu odniesienia, charakteryzuje się tym, że przedmiot ten jest niemożliwy do zastąpienia, zwierzę zaś odczuwa potrzebę dążenia do bliskości i szuka kontaktu z tą jednostką, a oddzielenie go od niej prowadzi do reakcji stresu u zwierzęcia. W tym kontekście *caritas* jest relacją, która pod pewnymi warunkami może odpowiadać relacji zwierzęcia z opiekunem. Do warunków tych zalicza się: jednostronność relacji (ze strony człowieka jest to dobrowolnie przyjęta postawa miłości, ze strony zwierzęcia stałe, pozytywne nastawienie uczuciowe), uznanie dobra własnego opiekuna za poprzedzające dobro zwierzęcia, odrzucenie antropomorfizacji zwierząt.

Ostatni w ramach tej sekcji referat *Gdyby miłość była konieczna. Kilka słów*

o konieczności miłości i wolności Boga w dziele stworzenia według św. Tomasza z Akwinu wygłosił ks. mgr Bartosz Adamski. W swoim wystąpieniu wskazał, że konieczność nie wyklucza wolności. Wolność jest często utożsamiana z możliwością wyboru i w tym ujęciu nie da się pogodzić wolności z koniecznością. Jeśli jednak Bóg ma doskonałą wiedzę, to jest ona powiązana z pewnością, stąd również z koniecznością. Konieczność nie musi się więc wiązać się z przymusem, a może wynikać z naturalnej skłonności. Miłość Boga jest konieczna ze względu na naturę Boga oraz dobrowolna, bo Bóg nie jest zobowiązany do stwarzania.

Trzecią sekcję prowadził dr hab. Michał Zembruski. Jako pierwszy referat *Istnienie aktem bytu w metafizyce Tomasza z Akwinu* przedstawił prof. Artur Andrzejuk. W swoim wystąpieniu zwrócił uwagę na odróżnienie istnienia od istoty w myśli Tomasza, które drastycznie odcina Akwinatę od metafizyki esencjalnej Arystotelesa. Prymat istnienia w metafizyce tomistycznej sprzeciwia się również pomysłowi Awicenny, jakoby istnienie było przypadłością niezbywalną bytu. Istnienie jest dla Tomasza aktem zapoczątkowującym byt, a więc aktualizującym jego istotę. Prelegent wskazał, że tak ujęta metafizyka prowadzi z konieczności do struktury pierwszej przyczyny – Boga. Bóg stanowi bowiem wyłącznie istnienie. Jak zostało powiedziane w referacie, metafizyka tomistyczna pozostaje wciąż aktualna oraz innowacyjna, gdyż nie sposób mówić o egzystencji w filozofii współczesnej bez odwołania do Akwinaty.

Metafizyczne podstawy Tomaszowej etyki omówiła dr Izabella Andrzejuk. Prelegentka wskazała na przedmiot tomistycznej filozofii moralnej, jakimi są dobrowolne, rozumne oraz celowe działania człowieka. Metafizyka w ujęciu Tomasza jest dziedziną analizującą zastany porządek rzeczywistości. W tym kontekście metafizyczne podstawy etyki stanowią zagadnienia m.in. dobra (to, co sprawia, że byt może być wybrany i chciany), celu (dobro zamierzone w działaniu) i szczęścia (dobro najdoskonalsze, cel ostateczny). Doktor Andrzejuk zwróciła uwagę, że dobro w myśli Tomasza jest tożsame z bytem, co do rzeczy i w tym kontekście stanowi pewną doskonałość, której możemy chcieć, a także przedstawiła trójpodział na dobro: pożyteczne, przyjemne oraz szlachetne (godziwe). W drugiej części wystąpienia wyjaśnione zostało m.in. pojęcie celu w porządku zamierzenia (cel jako pierwsze *principium*) oraz w porządku wykonania (cel jako coś ostatecznego), jak również odróżniono cele, których człowiek w życiu może mieć wiele, od celu ostatecznego, który jest jeden. Ostatnim zagadnieniem, które zostało poruszone, było szczęście w znaczeniu ogólnym (każdy pragnie szczęścia) oraz szczegółowym (nie każdy potrafi rozpoznać, co powoduje szczęście).

Referat *Kauzalne ujęcie skuteczności norm* wygłosiła mgr Natalia Herold. Zwróciła uwagę na to, że istnieje wiele rodzajów skuteczności wynikających ze struktury norm postępowania. Każda bowiem norma postępowania jest złożona z materii, którą jest jej treść, oraz formy, stanowiącej jej uznanie. W tym

kontekście wyróżnić można skuteczność materialną i skuteczność formalną. Skuteczność materialna zależna jest od sprawności intelektu czynnego, który informacje (zebrane przez intelekt możliwościowy) na temat istoty konkretnych rzeczy zawartych w substancjach jednostkowych poddaje normatywizacji. Prelegentka wskazała też, że można wyróżnić trzy rodzaje skuteczności formalnej: habitualną, społeczną oraz polityczno-prawną. O ile skuteczność formalna habitualna dotyczy dyspozycji jednostki do dobrego postępowania, to skuteczności formalne – społeczna oraz polityczno-prawna – uwzględniają moc zniewalającą, którą powinno mieć prawo, aby skutecznie prowadzić do cnoty społeczeństwo. Dalsza część referatu poświęcona została omówieniu skuteczności sprawczej oraz celowej. Skuteczność sprawcza wiąże się z odzwierciedleniem idei prawa wiecznego w istocie konkretnych bytów oraz skuteczności celowej: (1) wynikającej z przyczynowania wtórnego formalnego oraz (2) wynikającej z przyczynowania pierwotnego sprawczego.

Jako ostatni w tej sekcji referat *Substancje oddzielone przedmiotem metafizyki w ujęciu Tomasza z Akwinu* wygłosił dr hab. Michał Zembrzuski. Na początku zwrócił uwagę na nieuzasadnione wykluczenie substancji oddzielonych z bycia przedmiotem metafizyki, odwołując się do niejednoznacznego ujęcia przedmiotu metafizyki przez Arystotelesa. Stagiryta podawał, że choć pierwszym, bezpośrednim przedmiotem metafizyki są byty jednostkowe, to nauka ta dąży do poznania ostatecznych zasad i przyczyn, będących substancjami od-

dzielonymi (także Bogiem). Prelegent wskazał, że współcześnie zagadnienie Boga spotyka się w filozofii z szerokim zainteresowaniem w przeciwieństwie do innych substancji oddzielonych, na temat których badań jest dużo mniej lub są one podejmowane jedynie w ramach angelologii teologicznej (gdzie substancje duchowe badane są jedynie jako stworzenia, a nie jako zasady rzeczywistości). Jak zostało powiedziane w wystąpieniu, ujęcie substancji duchowych jako przyczyn obecne jest w filozofii Tomasza. Akwinata wyróżnia bowiem trzy grupy przedmiotów najbardziej intelektualnych, które mogłyby być przedmiotem metafizyki: pierwsze przyczyny, najbardziej powszechne zasady (kategorie) oraz Bóg i inteligencje (substancje duchowe). Ostatnim poruszoną zagadnieniem były obecne w myśli Tomasza wątki istnienia substancji duchowych.

Sejść plenarną drugiego dnia sympozjum, prowadzoną przez dr hab. Magdalenę Płotkę, prof. UKSW, otworzyło słowo wstępne prof. Artura Andrzejuka, który wskazał na przesłanie sympozjum: „Idźcie do Tomasza”. Słowa te zostały zawarte w encyklice *Studiorum duces* papieża Piusa XI, wydanej z okazji 600-lecia kanonizacji św. Tomasza. Sama zaś encyklika, jak wskazał prof. Andrzejuk, stanowiła (zgodnie z duchem tomizmu) uzasadnienie ogłoszonych nieco wcześniej kanonów, zgodnie z którymi filozofia i teologia Tomasza mają stanowić podstawę kształcenia młodzieży duchownej w Kościele katolickim.

Pierwszy tego dnia referat *Kluczowe tezy filozofii św. Tomasza z Akwinu*

w interpretacji ks. Andrzeja Maryniarczyka, wygłosił ks. dr hab. Tomasz Duma, prof. KUL. W swoim wystąpieniu wskazał na aktualność filozofii Tomasza oraz jej znaczenie w rozwiązywaniu współczesnych problemów. Pierwszą tezę omówioną w wystąpieniu była teza o autonomii poznania filozoficznego. Miała ona ogromny wpływ na pogodzenie relacji filozofii i teologii oraz przyczyniła się także do rozwoju racjonalnej myśli europejskiej. Ma ona kluczowe znaczenie w utrzymaniu autonomicznej filozofii i ustaleniu odpowiednich relacji filozofii do nauk szczegółowych. Tezy druga i trzecia dotyczyły kolejno koncepcji metafizyki oraz jej metody. Tomistyczna metafizyka, oparta na poznaniu rzeczywistości, wyklucza jej subiektywizację. Jak zauważył ks. prof. Duma, określenie, czym jest metafizyka oraz jaka jest jej metoda, a więc wytłumaczenie racji uzasadniających poznanie ludzkie, jest niezwykle istotne współcześnie, gdy pojawiają się coraz to nowsze koncepcje metafizyki opartych nie na poznaniu rzeczywistości, lecz na schematach pojęciowych czy określonych założeniach. Następną tezę prezentowała analogię poznania bytu, której konsekwencją jest wieloznaczność obecna w języku filozoficznym (metafizycznym). Jak zostało zaznaczone w referacie, wieloznaczność jest niezbędna w rozwoju filozofii. Teza o egzystencjalnej koncepcji bytu pozwala m.in. na filozoficzne ujęcie Absolutu jako przyczyny istnienia bytu. Teza szósta dotycząca transcendentaliów jest kluczowa do odparcia zarzutów co do relatywności bytu, teza zaś siódma o antropologii (m.in. interpretacja definicji Boecjusza)

stanowi niezwykle ważne narzędzie w rozwiązywaniu współczesnych problemów natury człowieka. Ostatnim zagadnieniem poruszonym w referacie była teza o stworzeniu z niczego, która umożliwiła podejmowanie pytań o przyczynę świata, pochodzenie bytu i duszy.

Następnie głos zabrał ks. dr hab. Henryk Majkrzak z Wyższego Seminarium Misyjnego Księży Sercanów w Stadnikach i przedstawił referat *Cuda Jezusa w interpretacji św. Tomasza z Akwinu*. Wskazał na definicję cudu przedstawioną przez Akwinatę (jako to, co zostało dokonane przez Boga poza porządkiem natury stworzonej), jak również na cel czynienia cudów (wzmocnienie wiary wierzących i potwierdzenie dobra, prawdy i piękna Ewangelii). Prelegent wymienił trzy stopnie cudów, o których pisze Tomasz. Najwyższy stopień dotyczy cudów, których natura nigdy nie może uczynić; II stopień cudów – Bóg czyni to, co natura może uczynić, lecz w innym porządku, oraz III stopień cudów – Bóg czyni to, co natura może uczynić, lecz w inny sposób. W ostatniej części wystąpienia prelegent wymienił i przeanalizował znaczenie i rolę, jaką odgrywały cuda, których dokonanie przypisuje się Chrystusowi.

Po przerwie wystąpienie *Wątki tomistyczne w twórczości filozoficzno-literackiej Eleonory Ziemięckiej (1815/1819–1869)* przedstawił dr hab. Mikołaj Krasnodębski, prof. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Głogowie. W swoim referacie przedstawił życiorys oraz etapy kształtowania się myśli Eleonory Ziemięckiej. Zwrócił on uwa-

gę na wyjątkowość myśli Ziemięckiej, szczególnie na płaszczyźnie społecznej. Promowała ona edukację kobiet, ale łączyła tak pojmowany feminizm z tradycją katolicką. Uważała grzech pierworodny za przyczynę egoizmu, indywidualizmu, pasożytnictwa i rewolucji w społeczeństwach. Krytykowana była przede wszystkim za niekonsekwencję w swojej filozofii. Z jednej strony przyjmowała tomistyczne ujęcie człowieka jako jedności duchowo-cielonej, z drugiej zaś utożsamiała człowieka z istotą rozumną na wzór monady lub substancji duchowej. Za Tomaszem uznawała możliwość poznania prawdy ze względu na rozum, który jest odpowiedzialny za jej poszukiwanie oraz wolę odpowiedzialną za pożądanie dobra.

Doktor hab. Magdalena Płotka prof. UKSW wygłosiła referat *Tomasz z Akwinu o gniewie i jego moralnym uzasadnieniu w S. th. I-II, q. 46–48 i II-II, q. 158*. W swoim wystąpieniu przedstawiła ogólną tomistyczną teorię władzy gniewliwej, według której gniew jako uczucie jest ruchem władzy pożądawczej oraz wskazała trzy stopnie gniewu: rozdrażnienie (będące zareagowaniem na nieprzyjemną sytuację), manię (charakteryzującą się długotrwałym przeżywaniem gniewu i rozpamiętywaniem jego przyczyny) oraz szał (utożsamiany z furią i pragnieniem zemsty). Tomasz wskazuje, że zarówno nadmiar gniewu, jak i jego brak nieadekwatny do sytuacji są wadami. Jeśli zaś chodzi o działanie spowodowane gniewem (zemstę), prelegentka zwróciła uwagę, że jego ocena moralna zależy od tego, na co podmiot moralny stawia nacisk, gdy domaga się odwetu. Jeśli zemsta stanowi egzekucję

sprawiedliwości, a nacisk postawiony jest na ten właśnie cel, a nie na karę, wtedy działanie to w myśl Tomasza jest moralnie usprawiedliwione, ponieważ służy ono wyeliminowaniu zła, które zagraża dobru.

Po przerwie obiadowej obrady odbywały się w dwóch sekcjach. Pierwszą sekcję, prowadzoną przez mgr Natalię Herold, rozpoczęło wystąpienie dr hab. Wojciecha Kaliszewskiego *Wykład pacierza św. Tomasza z Akwinu*. Wskazał on na wyjątkowość wykładu pacierza ze względu na język, w którym był on wyłożony przez Tomasza, czyli dialekt neapolitański. Dzieło to, będące zbiorem sześćdziesięciu kazań, zawiera wykład *Składu Apostolskiego*, *Modlitwy Pańskiej* oraz *Pozdrowienia Anielskiego*, dwóch przykazań miłości i dziesięciorga przykazań Bożych. W swoim wystąpieniu prelegent skupił się przede wszystkim na wykładzie *Modlitwy Pańskiej*, który podejmuje zagadnienie pięciu doskonałości, wymaganych od modlitwy, a także dóbr z niej płynących. Modlitwa powinna być pewna, właściwa, uporządkowana, pobożna i pokorna. Modlitwa wyzwała człowieka z grzechów, lecz duszę oraz uodparnia na wpływ zła. Modlitwa daje nam odczuć bliskość samego Boga, a także umożliwia nam uzyskanie dóbr, na których nam zależy (o ile naprawdę ich potrzebujemy.)

Kolejny referat *Podstawowe idee tomistycznej rekonstrukcji polskiej teologii anglikańskiej* wygłosił ks. dr Michał T. Handzel. Zwrócił on uwagę na znaczenie Akwinaty w Kościele anglikańskim. Tomasz wyróżniony jest w kalendarzu Kościoła Anglii przydomkami „filozof” oraz „nauczyciel wiary”, co podkreśla

jego zasługi dla anglikanizmu. Prelegent przedstawił ogólny zarys historii Kościoła Anglii oraz podjął zagadnienie szczególnej łaski, o której mowa w *Modlitewniku Powszechnym*. Problematykę łaski Bożej, a więc zagadnienia dotyczące tego, czym owa łaska jest oraz czy istnieje możliwość czynienia dobra bez udzielenia łaski Bożej, opracował w swoim czasie św. Tomasz. Akwinata wskazuje bowiem, że łaska nazywana uświęcającą realizuje się w osobowej relacji z Bogiem. Do wyzbycia się grzechu niezbędny okazuje się więc nie tylko chrzest, ale również owa łaska uświęcająca. Zagadnienie łaski uświadamia nam, jak ogromny jest wpływ Tomasza na zrozumienie wiary w Kościele anglikańskim.

Po przerwie głos zabrała dr. hab. Maria M. Boużyk prof. UKSW i wygłosiła referat *Egzystencja – temat w sercu mądrości. Perspektywa edukacyjna*, w którym przedstawiła tendencje pojawiające się na przełomie dziejów w metafizyce. Zwróciła uwagę na wciąż obecny w metafizyce nacisk na istotę rzeczy z pominięciem oczywistego, aczkolwiek wymykającemu się opisowi, istnienia. Prelegentka wskazała, za prof. Stefanem Swieżawskim, na zagrożenia wynikające z przyjęcia esencjalizmu (subiektywizm i idealizm). Druga część wystąpienia poświęcona była zagadnieniu mądrości, której zdobywanie wiązało się ze zdystansowaniem wobec namiętności oraz wyzbyciem się złudzeń. Filozofia jako umiłowanie mądrości stanowiła sposób życia – postawę egzystencjalną. Jak zauważyła prof. Boużyk, współcześnie wiedza jest powiązana jedynie z praktyką zawodową, nie służy

zdobywaniu mądrości, jak również nie prowadzi do wykształcenia w pełni zintegrowanej jednostki.

Magister Natalia Herold zaprezentowała referat *Pojęcie partycypacji w „Traktacie o prawie” św. Tomasza z Akwinu*. W swoim wystąpieniu przedstawiła neoplatońską interpretację pojęcia partycypacji u Akwinaty oraz wskazała konsekwencje jej przyjęcia (wszelkie prawo jako przejaw woli Boga jest niezależne od działalności człowieka). Prelegentka opowiedziała się za interpretacją pojęcia partycypacji przedstawioną przez Josepha Koterskiego, według której partycypacja u Tomasza jest oparta na jego metafizyce. Magister Herold (za Władysławem Stróżewskim) wymieniła warunki konieczne, do wystąpienia partycypacji: (1) tam, gdzie nie ma części, nie będzie partycypacji; (2) partycypacja nie zachodzi między czymś, co jest identyczne; (3) musi być otwartość ze strony tych elementów, aby mogły one działać jednostronnie lub wzajemnie. W tym kontekście wskazała, że prawo wieczne jako pierwsze *principium* norm postępowania nie determinuje człowieka (warunek 3), jak również, że prawo wieczne musi być złożone (warunek 1) z formy (wola Boga) i materii (treść prawa, wyraz jego rozumności). Dodatkowo, aby zachodziła partycypacja w prawie wiecznym, prawo naturalne, przez które możemy uczestniczyć w prawie wiecznym, musi być istotowo różne od prawa wiecznego (warunek 2). Ostatnia część wystąpienia została poświęcona omówieniu dwóch wymiarów partycypacji.

Następnie swoje wystąpienie *Zespół głos z 1281 r. w rękopisie płockim Ms 17*

– *adaptacja myśli św. Tomasza do zagadnień penitencjarnych*, zaprezentował mgr Norbert Gołdys z Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Wskazał, że choć nie odnotowano, aby w księgozbiornie biblioteki kapitulnej płockiej znajdowały się dzieła św. Tomasza z Akwinu, to niewątpliwie znajdowały się tam wypisy z tych dzieł. Rękopis Ms 17, znajdujący się w zasobach biblioteki do 1941 roku, miał zawierać 2 glosy oraz 4 osobne teksty. Pierwszy z nich zatytułowany przez Bolesława Ulanowskiego *Traktacik o sensach* można utożsamić z jednym z kwodlibetów św. Tomasza z Akwinu (Quodlibet VII, q. 6, a. 2). Kolejny *Traktacik o liczbach* z zawartym w kwodlibecie XI, q. 1, a. 1. Natomiast *Traktacik o modlitwie za wszystkich* koreluje z zawartością artykułu wchodzącego w skład *De oratione* (S. Th. II-IIae q. 83, a. 7). Ostatnim z samodzielnych tekstów są notatki z Izydora z Sewilli, Bedy Czcigodnego oraz Jana z Damaszku, które, jak wskazał prelegent, mogły pochodzić z *Traktatu o złu* q. 3 lub z treści *sed contra* w *Summa Theologiae* I, q. 102. Ostatnim zagadnieniem poruszonym w referacie były trzy teksty będące wyciągami a bulli Innocentego IV oraz Marcina IV oraz formuła spowiedzi powszechnej.

Drugą sekcję prowadzoną przez mgr. Marcina Beściaka z UKSW, rozpoczął referat *Czy św. Tomasz z Akwinu korzystał z „De veritate” Roberta Grosseteste?*, wygłoszony przez dr hab. Tomasza Pawlikowskiego pracownika naukowego w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego, przedstawił podobieństwa widoczne w podejmowa-

nym przez obu filozofów zagadnieniu prawdy. Oprócz trojkiego wymiaru prawdy, który występuje u Tomasza i którego można się również doszukiwać u Roberta Grosseteste'a, wskazał on na sposób, w jaki jest ona przez nich definiowana, w szczególności na obecne w *De veritate* sformułowania: „prawda odsłania istnienie” oraz „prawda jest istnieniem koniecznym”. Jak stwierdził prelegent, choć nie mamy pewności czy oraz jak Tomasz mógł mieć kontakt z pracą Grosseteste'a, pojawiające się u obu filozofów egzystencjalne ujęcie prawdy wskazuje, że istnieje taka możliwość. Najsilniejszym argumentem za tym stojącym miałyby być utożsamianie przez obu filozofów prawdy ze zgodnością rzeczy z intelektem. W referacie odnotowano również pojawiające się u tych filozofów pojęcia: *mensura* (którym posługuje się Tomasz) oraz *rectitudo* (z którego korzystał Grosseteste), którymi filozofowie operowali w podobny sposób, wskazując na porządkujący charakter prawdy.

Doktor Izabella Andrzejuk zaprezentowała wystąpienie *Problematyka kontemplacji w tekstach Tomasza z Akwinu. Wybrane zagadnienia*. Wskazała na obecne w myśli Tomasza dwa ujęcia kontemplacji jako poznania prawdy: w znaczeniu szerokim oraz w znaczeniu węższym. W znaczeniu szerokim kontemplacja jest ujęciem prawdy od skutku do przyczyny (wskazanie przyczyn przez ujęcie uzyskanego w percepcji zmysłowej materiału zmysłowego dzięki sprawności pierwszych zasad poznawania) lub od przyczyny do skutku (korzystając ze sprawności mądrości, potrafimy wskazać skutki). W zna-

czeniu węższym jest to kontemplacja prawdy Bożej. Prelegentka zwróciła uwagę także na inne znaczenie pojęcia kontemplacji w myśli Tomasza, m.in. na zestawienie jej z ruchem. W tym kontekście ruchem prostym byłoby przejście od rzeczy postrzeganych zmysłowo do tego, co ujmowane jest intelektualnie. Ruch kołowy charakteryzowałby się zwróceniem do wnętrza, zdystansowaniem się wobec rzeczy zewnętrznych i swoistym zatrzymaniem duszy ludzkiej w kontemplacji Boga. Ruch mieszały zaś jest połączeniem dwóch pozostałych. Dalsza część wystąpienia poświęcona była definicji kontemplacji jako poznania przenikniętego miłością, gdzie miłość jest przyczyną kontemplacji Boga, oraz powiązaniu kontemplacji ze sprawnościami i cnotami, w szczególności z cnotą wiary.

Po przerwie głos zabrał mgr Marcin Beściak i przedstawił referat *Roztropność i jej miejsce w systemie cnót św. Tomasza z Akwinu*. Wskazał na szczególność cnoty roztropności na tle innych cnót w myśli Akwinaty m.in. ze względu na jej niezbędność w dobrym postępowaniu, a przez to w ludzkim życiu. Roztropność wyznacza bowiem złoty środek w dążeniu do innych cnót. Tomaszowa definicja roztropności jako sprawności działania w zgodzie z prawnym rozumem w odniesieniu do tego, co stanowi dobro i zło samego człowieka, pozwala na definitywne odróżnienie sztuki i wytwarzania od cnoty i postępowania. Prelegent zwrócił uwagę, że choć roztropność przynależy do cnót intelektualnych (jest powiązana ze znajomością tego, co wieczne i ogólne), to wiąże się ona z pewną znajomością

rzeczy jednostkowych, a więc ze zmysłami. Ostatnim zagadnieniem poruszonym w wystąpieniu była różnorodność tłumaczeń definicji roztropności, w szczególności tłumaczeniem pojęcia rozumu m.in. jako rozeznanie czy intuicja intelektualna.

Ojciec dr Michał Ziółkowski z Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Warszawsko-Praskiej wygłosił referat *Substancje oddzielone i postczłowiek. Próba konfrontacji myśli Akwinaty z doktryną współczesnego transhumanizmu*. Wskazał on m.in. na racje istnienia substancji oddzielonych od ciała w obu doktrynach. W myśli Tomasza racją stojącą za istnieniem istot anielskich jest hierarchiczne ukonstytuowanie bytów według statutu ontologicznego oraz według sposobu poznania rzeczywistości przez dane byty. Przy czym jest to model substancjalny rzeczywistości, a więc nie zakłada on możliwości ewolucji jednego bytu w stojący wyżej w hierarchii drugi byt. Źródłem transhumanizmu, według prelegenta, można doszukiwać się w platonizmie, w którym nieśmiertelna dusza ludzka przeciwstawiana jest ciału i dąży do uwolnienia z więzienia, jakim jest dla niej ciało ludzkie. Transhumanizm zaś zakłada, że występujący u człowieka potencjał intelektualny umożliwia mu przekroczenie swojego naturalnego stanu. Jak zostało powiedziane w referacie, postczłowiek nie utożsamia się ze swoim ciałem, a jego cielesna kondycja jest jedynie stanem przejściowym, w którym człowiek jest uzależniony od natury ograniczającej jego wolność. Transhumanizm zatem

srowadza człowieka jedynie do umysłu, dla którego ciało nie jest konieczne. W ostatniej części swojego wystąpienia dr Ziółkowski wskazał na powiązanie transhumanizmu z teologicznymi schematami gnostyckimi.

Wystąpienie *Via secunda* z „*Summa Theologiae*” (pars I, q. 2, a. 3) jako przedstawienie własnego ujęcia dowodzenia istnienia Boga przez św. Tomasza z Akwinu zaprezentował prof. Artur Andrzejuk. W swoim referacie starał się udowodnić, że druga z dróg św. Tomasza jest drogą autorską Tomasza oraz mu najbliższą. Prelegent omówił stanowiska: Étienne’a Gilsona (druga droga ukazuje Boga jako przyczynę istnienia wszystkich rzeczy), Leo Eldersa (przyczynowanie obecne w drugiej drodze nie jest wyłącznie wytwarzaniem istnienia), Kazimierza Klósaka (aby tę drogę zinterpretować, należy związać przyczynowanie sprawcze z pewną zasadą transcendentálną, która jest źródłem rzeczywistości obserwowanych przez nas bytów), Mieczysława Gogacza (druga droga jako dyskusja z monizmem) oraz Tomasza Stępnia (druga droga dowodzi, że Bóg jest przyczyną istnienia, ale pozostaje problem przyczyny istoty). Następnie wskazał fragmenty *Summy teologii*, popierające jego własne stanowisko.

Referaty wygłoszone w trakcie dwudniowego sympozjum spotkały się z zainteresowaniem ze strony słuchaczy, co przejawiało się w następujących po nich dyskusjach. Wszystkie wystąpienia dostępne są na kanale YouTube Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz na stronie: www.tomizm.org.

Nota o Autorach

Bartosz Adamski – ks. mgr, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Toruńskiej. Studia filozoficzno-teologiczne ukończył na Wydziale Teologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, uzyskując tytuł zawodowy magistra teologii na podstawie pracy pt. „*In libertatem vocati*” (Ga 5, 13). *Wolność w Chrystusie w świetle piątego rozdziału „Super Epistolam S. Pauli Apostoli ad Galatas lectura” św. Tomasza z Akwinu*. Za pracę tę otrzymał Nagrodę im. prof. Mieczysława Gogacza (laureat X edycji). Obecnie pełni funkcję prefekta roku propedeutycznego w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Toruńskiej.

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii. Przewodniczący Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, redaktor naczelny Rocznika Tomistycznego. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się filozofią bytu, antropologią filozoficzną i etyką. Jest uczniem (i następcą na Katedrze) Profesora Mieczysława Gogacza.
Nr ORCID: 0000-0002-7926-4070

Izabella Andrzejuk – dr, wykładowca filozofii w Akademii Białskiej im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Filozoficznej oraz redakcji „Rocznika Tomistycznego”. Jest autorką ponad osiemdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół historii filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska), etyki, klasycznej teorii człowieka, filozoficznych podstaw mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007), (wspólnie z Arturem Andrzejukiem) *Tomasz z Akwinu jako etyk* (Warszawa 2021) oraz *Od etyki Arystotelesa do filozofii moralnej Tomasza z Akwinu*, (Warszawa 2021).
Nr ORCID: 0000-0002-4961-2580

Przemysław Artemiuk – ks. prof. ucz., dr hab., teolog fundamentalny, adiunkt na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Łomży oraz przewodniczący Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Ostatnio opublikował monografię *Kim jest papież w Kościele? Szkice z teologii prymatu* (Płock 2022), a także zredagował tomy studiów *Odcienie polskiego katolicyzmu* (Płock 2022) oraz *Hermeneutyka i apologia. W kręgu myśli teologicznej ks. Henryka Seweryniaka* (Płock 2022).
Nr ORCID: 0000-0001-5337-0329

Jacek Banaś – nauczyciel, etyk; zastępca dyrektora Departamentu Kształcenia Ogólnego i Podstaw Programowych (MEiN).

Magdalena Bejm – magister filologii klasycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Od 2020 roku asystent dydaktyczny w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, prowadzi lektorat języka łacińskiego i greki starożytnej. Główne kierunki zainteresowań naukowych: mediewistyka, literatura nowołacińska XVI wieku, edytorstwo. Przygotowuje edycję cap. XXXIX-XL *Victoria Deorum, sive veri herois eductio* S.F. Klonowica wraz z komentarzem edytorskim.

Marcin M. Grabowski – absolwent filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Do jego zainteresowań należą metafizyka tomistyczna, historia filozofii starożytnej i chemia organiczna.
Nr ORCID: 0009-0009-1072-2641

Martyna Kozakiewicz – mgr; doktorantka w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie na kierunku nauk teologicznych.

Dawid Lipski – dr; adiunkt w Instytucie Społecznych Podstaw Penitencjarystyki Akademii Wymiaru Sprawiedliwości. Stypendysta Funduszu Stypendialnego i Szkoleniowego (Liechtenstein), Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Londyn) oraz Deutscher Akademischer Austausch Dienst (Kolonja). Redaktor w czasopiśmie „Pro Fide, Rege et Lege” oraz w „Roczniku Tomistycznym”. Nauczyciel dyplomowany etyki w szkole podstawowej i średniej.
Nr ORCID: 0000-0003-2136-0622

Bożena Listkowska – dr, adiunkt w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Ukończyła studia filologiczne na Wydziale Humanistycznym Akademii Bydgoskiej oraz studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat nauk humanistycznych w zakresie filozofii otrzymała na UKSW w wyniku obrony rozprawy pt. *Lowańskie modyfikacje tomizmu tradycyjnego w pracach ks. Piotra Chojnackiego*; wersja książkowa: *Tomizm otwarty Piotra Chojnackiego* (Bydgoszcz 2014). Prowadzi badania nad współczesną filozofią polską. Przedmiotami jej zainteresowań są w szczególności filozofia człowieka i metafizyka. Współredaktor serii książek: *Tomizm polski 1879–1918. Słownik filozofów*, *Tomizm polski 1919–1945. Słownik filozofów* i *Tomizm polski 1946–1965. Słownik filozofów*. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.
Nr ORCID: 0000-0002-6635-5934

Małgorzata Łuszczynska – dr hab., prof. ucz. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, pracownik w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UMCS. Jest autorem licznych publikacji naukowych z zakresu filozofii prawa oraz historii doktryn polityczno-prawnych. Zainteresowania naukowe oscylują wokół problematyki społecznej nauki Kościoła katolickiego, tomizmu, myśli politycznej i prawnej średniowiecza, normatywizmu i jego krytyki, rozwoju filozofii prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce. Członek Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Myśli Politycznej. Redaktor czasopisma „Annales UMCS sekcja G (Ius)”.
Nr ORCID: 0000-0002-4387-8820

Adam Machowski – ks. dr, wykładowca filozofii i etyki w Akademii Jagiellońskiej w Toruniu. Obronił doktorat z teologii poświęcony moralno-etycznym aspektom *De regno* Tomasza z Akwinu i doktorat z filozofii na Universidad de Navarra zatytułowany *Participatio politica en Tomás de Aquino* będący interpretacją filozofii politycznej Akwinaty zawartej w *Komentarzu do „Polityki”* i w *Sumie teologicznej*. Autor wielu artykułów odnoszących się do doktryny społecznej i politycznej Tomasza z Akwinu. Ostatnio głównym tematem badań są studia komparatystyczne nad sprawnościami moralnymi u Akwinaty i Konfucjusza – książka: *Cnoty społeczne u Konfucjusza i Tomasza z Akwinu. Studium porównawcze nad sprawnościami moralnymi Wschodu i Zachodu*.
Nr ORCID: 0000-0003-0681-0728

Henryk Majkrzak SCJ – doktor habilitowany teologii dogmatycznej, doktor teologii życia wewnętrznego i doktor filozofii człowieka, kierownik Sekcji Filozoficznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego i Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, miłośnik dzieł i nauczania św. Augustyna, św. Tomasza z Akwinu i innych doktorów Kościoła. Wieloletni wykładowca w Wyższym Seminarium Misyjnym Księża Sercanów w Stadnikach oraz w różnych uczelniach kościelnych Krakowa i okolic, współpracujący z wieloma czasopismami naukowymi, autor ponad 140 publikacji, w tym 18 książek. Swoją działalnością wspiera rodzinę, patriotyzm i pamięć o Żołnierzach Wyklętych, czyli Niezłomnych.

Konstanty J. Milancej – student filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Do jego zainteresowań należą historia scholastycznej filozofii naturalnej i metafizyki.

Nr ORCID: 0009-0000-9575-8217

Valentine Aghoghophia Ovie – ks. mgr, związany z Zakonem św. Augustyna w prowincji nigeryjskiej (urodził się w Lagos w Nigerii). W 2012 roku uzyskał na Uniwersytecie św. Tomasza z Akwinu w Makurdi w stanie Benue licencjat z filozofii, a w 2017 roku na Uniwersytecie św. Augustyna w Jos, w stanie Plateau licencjat z teologii. Pogłębiając swoje naukowe zainteresowania studiował teologię uzyskując w 2022 roku na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie tytuł magistra teologii dogmatycznej. Obecnie kończy swoją rozprawę doktorską z teologii dogmatycznej. Ponadto od sześciu lat pracuje jako wikariusz w Archidiecezji Warszawskiej, zajmując się anglojęzyczną społecznością katolicką. Publikuje artykuły na tematy teologiczne związane z angelologią, kosmogonią, mariologią i epistemologią.

Tomasz Pawlikowski – dr hab., pracownik naukowy w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Opublikował kilkadziesiąt tekstów naukowych w formie artykułów, recenzji lub monografii, głównie z zakresu filozofii, z których największe znaczenie ma książka *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu* (2013). Jest ponadto autorem 127 haseł w Powszechnej Encyklopedii Filozofii i 32 w Encyklopedii Filozofii Polskiej. Podejmuje także tematy związane z historią księgozbiorów.

Nr ORCID: 0000-0003-0618-611X

Ewa Agnieszka Pichola – dr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat z filozofii obroniła w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy, w której analizowała dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w jego pismach. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a szczególnie filozoficznymi podstawami koncepcji psychologicznych oraz antropologicznymi aspektami prawdy.
Nr ORCID: 0000-0001-6078-7384

Magdalena Płotka – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pełni funkcję z-cy dyrektora Instytutu Filozofii oraz z-cy przewodniczącego Rady Dyscypliny Filozofia. Jest ponadto z-cą redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego i członkiem Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Zainteresowania naukowe M. Płotki skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książek: *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013), *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI wieku* (Warszawa 2016) oraz *Tomasz z Akwinu o przyjemności*, (Warszawa 2021). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filo-sofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.
Nr ORCID: 0000-0002-6993-2178

Dominika Rejewska – studentka filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pracę dyplomową poświęca zagadnieniom ontologii dzieła sztuki u Hansa-Georga Gadamera.

Jan Siwierski – studiuje na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz na Warszawskim Uniwersytecie Medycznym. Do jego zainteresowań należą metafizyka, logika i filozofia nauki.

Antoni B. Stępień – prof. zw. dr hab., emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Głównym przedmiotem jego zainteresowań filozoficznych są trzy dyscypliny: teoria poznania, metafizyka i estetyka. W teorii poznania podejmował: fenomenologiczną analizę deskrypcyjną, dyskusję ze sceptycyzmem oraz obronę możliwości wiedzy koniecznej

dotyczącej świata. Jego teorię poznania określa się mianem fundacjonalistycznej, maksymalistycznej i realistycznej. W metafizyce argumentuje za pochodnością świata od bytu absolutnego, osobowego, nieskończonego, wszechwiedzącego, wszechmocnego i nieskończenie dobrego; za odrębnością substancjalną człowieka w stosunku do innych bytów, w tym za niematerialnością najważniejszych działań umysłu ludzkiego oraz za istnieniem wolnej woli. Tezy te skłaniają go do uznania, że sens życia ludzkiego wykracza poza istnienie w świecie materialnym w takiej formie, w jakiej go teraz znamy. W stosunku do swego stanowiska filozoficznego używa określenia: „tomizm egzystencjalny w niektórych sprawach fenomenologizujący”. W estetyce podlega wpływowi fenomenologii w wydaniu Ingardena, a szczególnie – aksjologii fenomenologicznej. Jest autorem takich prac jak: *Wstęp do filozofii* (5 wydań); *Elementy filozofii*; *Wprowadzenie do metafizyki*; *O metodzie teorii poznania*; *Propedeutyka estetyki* (2 wydania); *Zagadnienie punktu wyjścia w filozofii. Teorie relacji: filozoficzne i logiczne*; *Studia i szkice filozoficzne* (3 tomy).

Bartłomiej Uzar – student Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania naukowe oscylują między metafizyką i logiką, zwłaszcza w kontekście scholastycznym, neoscholastycznym i analitycznym. Nr ORCID: 0000-0002-2240-1310

Katarzyna Werkowicz – mgr fizjoterapii i filozofii. Absolwentka studiów licencjackich i magisterskich na Akademii Wychowania Fizycznego oraz na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W jej dorobku, znajdują się prace naukowe z obszaru medycyny i filozofii. Analizowała takie problemy jak: wstyd w relacji lekarz – pacjent oraz antropologia zawarta w polskim Kodeksie Etyki Lekarskiej.

Bartosz Zalewski – dr, adiunkt adiunkt w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Pracę doktorską pt. „*Humanitas*” w ustawodawstwie Konstantyna Wielkiego obronił z wyróżnieniem 2020 roku. Jest członkiem Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz Polskiego Towarzystwa Historii Prawa. Jego zainteresowania naukowe dotyczą wpływu chrześcijaństwa na prawo rzymskie w okresie późnoantycznym, rzymskiego prawa karnego i jego

repcji w Europie średniowiecznej oraz wczesnonowożytnej, myśli polityczno-prawnej św. Tomasza z Akwinu.

Nr ORCID: 0000-0001-7508-354X

Michał Zembrzusi – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pełni funkcję Zastępcy Przewodniczącego Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest dyrektorem serii wydawniczej „Biblioteka Rocznika Tomistycznego”. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możnościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*. W 2019 roku wydał monografię pt. *Filozofia intelektu. Tomasa z Akwinu koncepcja intelektu możnościowego i czynnego*. Jest autorem przekładów: *Tomasz z Akwinu, Komentarz do De hebdomadibus Boecjusza*, (Warszawa 2021) oraz *Tomasz z Akwinu, Kwestia o substancjach duchowych*, (Warszawa 2023).

Nr ORCID: 0000-0003-4647-479X